

การพัฒนาจิตสาธารณะเชิงพุทธบูรณาการ

Public Mind Developing In Buddhist Integrated

ไพโรจน์ อักษรเสื่อ

รองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 3

บทคัดย่อ

จิตสาธารณะเชิงพุทธบูรณาการเป็นการเห็นแก่ผลประโยชน์ของส่วนรวม โดยงดเว้นกระทำให้ทรัพย์สินส่วนรวมเสียหาย มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพย์สินส่วนรวม การเคารพสิทธิของบุคคลอื่นในการใช้ทรัพย์สินร่วมกันโดยมุ่งเน้นการให้ การไม่เบียดเบียน และการมุ่งประโยชน์ร่วมกันที่ผสมผสานหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการปฏิบัติ ได้แก่ หลักสังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 และหลักการสังเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา มีการพัฒนาเชิงระบบ 6 ระยะ ได้แก่ การเตรียมการ การประเมินก่อนดำเนินการ การพัฒนา การฝึกปฏิบัติ การประเมินผลหลังดำเนินการ และการวิเคราะห์ผลการดำเนินงาน สามารถจัดระเบียบสังคมได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นการสร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบ และเป็นแบบอย่างหน้าที่ให้ถูกต้องตามสถานะของบุคคล เมื่อต่างคน ต่างปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องตามบทบาท ย่อมเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมประเทศชาติ และส่งเสริมพัฒนาการทางจิตของปัจเจกบุคคลให้ดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

คำสำคัญ : พัฒนา, จิตสาธารณะ, เชิงพุทธบูรณาการ

Abstract

Integrated Public Mind represents the awareness of public benefit by avoiding damaging the public property, taking part in looking after the public property, respecting other people's right on making use of property together focusing on the giving concept and avoiding taking advantage of other people, as well as targeting the joint benefit. To take an action, these awareness are integrated by Buddhist Dharma: the four principles of kindly treatment (*Sangahavatthu*), the four principles virtuous existence (*Brahmavihara*), the threefold training (*Trisikkha*), and the principle of synthesis based on Buddhist concept. There are six phases of systematic development including preparation, pre-assessment, treatment, practice, post-evaluation, and feedback.

Key words : Developing, Integrated, Buddhist

บทนำ

จิตสาธาณณะเป็นการรู้จักเอาใจใส่ เป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องของส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ มีความสำนึกและยึดมั่นในระบบคุณธรรม และจริยธรรมที่ดั่งามละอายต่อสิ่งผิด เน้นความเรียบง่าย ประหยัดและมีความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จิตสาธาณณะมีคุณลักษณะที่สำคัญของการเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศและพลเมืองโลก เพราะบุคคลที่มีจิตสาธาณณะจะเป็นผู้ที่ตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคม พร้อมทั้งจะเสียสละและอุทิศตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม โดยการช่วยเหลือผู้อื่น การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมด้วยความเต็มใจ โดยไม่มุ่งหวังผลตอบแทน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อบุคคลอื่น วิธีการดำเนินชีวิตประจำวันการแบ่งปันอย่างเต็มใจ หรือการช่วยเหลือในการประกอบอาชีพ หรือทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันโดยมีต้องมิกฎระเบียบบังคับ ความช่วยเหลือทุกอย่างออกมาจากจิตใจ สังคมไทยในอดีตจึงอยู่กันเหมือนเครือญาติ เกิดความสุขและแม้บางครั้งจะมีปัญหาที่จะร่วมกันแก้ไขจนทุกอย่างลุล่วงไปได้ดี (นีออน พิณประดิษฐ์, 2542)

ปัจจุบันสภาพสังคมไทยเป็นสังคมยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีความกว้างหน้าทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคม เกิดสิ่งประดิษฐ์หรือวัตถุเครื่องมือ เครื่องใช้ในการดำเนินชีวิตที่ทันสมัย รวดเร็วสามารถตอบสนองความต้องการของบุคคลในสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี จิตสาธาณณะ จึงเป็นคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งของคนไทย ที่สังคมในปัจจุบันเรียกร้องให้พัฒนากันอย่างจริงจัง จิตสาธาณณะ เป็นการรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องส่วนร่วม ที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ มีความสำนึกและยึดมั่น ในระบบคุณธรรม และจริยธรรมที่ดั่งามละอายต่อสิ่งผิด เน้นความเรียบง่าย ประหยัดและมีความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จิตสาธาณณะเป็นความรับผิดชอบในตนเอง แม้จะได้รับการอบรมสั่งสอน ถ้าจิตใจตนเองไม่ยอมรับการปลูกฝังจิตสาธาณณะก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ กระแสของการรวมกลุ่มของประชาชนสังคม ที่ประชาชนจากกลุ่มต่างๆ จะเข้ามามีบทบาทในการเรียกร้องการดูแล การตรวจสอบ รวมถึงการเข้ามาพัฒนาชุมชนและสังคมส่วนรวมมากขึ้น สิ่งสำคัญคือ คนเหล่านี้จำเป็นต้องมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม จึงทำให้การรวมกลุ่มนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ และพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง มิใช่เป็นการใช้ช่องทางนี้ ในการแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง ดังนั้น จากกระแสการแข่งขันและระบบทุนนิยม กระแสเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมวิกฤตทางคุณธรรมจริยธรรม และสังคมชุมชน วิธีที่เปลี่ยนแปลงไป จึงควรเร่งสร้างการมีจิตสาธาณณะให้เกิดขึ้นในสังคมไทย เพื่อให้เกิดการ

แสดงออกถึงการไม่ยึดเอาประโยชน์ของตนเองเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่เพียงแคให้ตนเองอยู่รอดนั้น (ชาย โพธิ์สิตา, 2546)

บทความนี้ผู้เขียนได้นำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาจิตสาธารณะในเชิงพุทธบูรณาการ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคคล องค์กร และภาคของสังคม สามารถพัฒนาตัวเองและสังคมให้ดียิ่งขึ้น โดยสังเขปต่อไปนี้

ความหมายของจิตสาธารณะ

“จิตสาธารณะ” หรือจิตสำนึกสาธารณะ เป็นคำใหม่ที่น่ามาใช้เมื่อไม่นานมานี้ และเป็นเรื่องใหม่สำหรับคนไทย ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของจิตสาธารณะ หรือจิตสำนึกสาธารณะไว้หลากหลาย จิตสำนึกต่อสาธารณสมบัติ การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ความสำนึกทางสังคม เป็นต้น

จิตสาธารณะ หมายถึง ภาวะที่จิตตื่นและรู้ตัวสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยกาย การกระทำความดีแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสาธารณะสมบัติด้วยการเอาใจใส่ดูแลเป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ ร่วมกันของกลุ่ม โดยพิจารณาจากการที่บุคคลหลีกเลี่ยงการใช้หรือกระทำให้เกิดการชำรุดเสียหายต่อของส่วนรวม มุ่งปฏิบัติเพื่อส่วนรวมในการดูแลและรักษาของส่วนรวม เช่น การทำตามหน้าที่ที่กำหนด การดูแลความสงบเรียบร้อย การรักษาสาธารณะสมบัติ รับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้น มีส่วนร่วมในการหาแนวทางป้องกันแก้ไข และติดตามประเมินผล รวมถึงการรับอาสาทำบางอย่างเพื่อส่วนรวมเคารพสิทธิของผู้อื่นในการใช้ของส่วนรวม ไม่ปิดกั้นในการใช้ของบุคคลอื่น มีการแบ่งปันหรือการเปิดให้ผู้อื่นได้ใช้ของส่วนรวม ไม่ยึดครองของส่วนรวมมาเป็นของตนเอง (ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, 2552)

จิตสาธารณะจึงเป็นส่วนที่สำคัญในการสร้างกำลังใจ การรับรู้ส่งผลให้เกิดความรับผิดชอบต่อเอาใจใส่ในสิ่งนั้นๆ โดยทำให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานได้เป็นอย่างดีนำไปสู่การแบ่งปันแบบมีส่วนร่วมในการดำเนินการร่วมกัน

ความสำคัญของจิตสาธารณะ

คำว่า “จิตอาสา” มีการนำมาใช้และรู้จักกันมากในประเทศไทย จากเหตุการณ์ประสบภัยคลื่นสึนามิ เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2547 ที่ก่อให้เกิดการร่วมมือกันระหว่งองค์กรภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคมต่างๆ ที่ได้เข้ามาช่วยเหลือผู้ประสบภัย ทำให้

เป็นจุดเริ่มต้นของกระแสการเป็นอาสาสมัครที่เป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเป็นประโยชน์ร่วมกันทั้งต่อผู้กระทำและผู้อื่น โดยเน้นที่คุณค่าของความสามัคคี การมีส่วนร่วม และการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขในสังคม ความสำคัญของบุคคลที่มีต่อสังคมส่วนรวม โดยการเอาใจใส่และการช่วยเหลือผู้ที่มีจิตอาสาจะแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่อาสาทำประโยชน์ เพื่อส่วนรวม เช่น การเสียสละเงิน สิ่งของ เวลา แรงกาย และสติปัญญา เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทน จิตที่พร้อมจะสละเวลาแรงกายสติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดี อันเกิดจากพื้นฐานความคิด 4 ประการ ได้แก่

1. เป็นการบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวมมิใช่เพื่อส่วนตัว
2. เป็นการกระทำที่เป็นไปโดยความสมัครใจ
3. เป็นการกระทำที่ไม่มุ่งหวังผลตอบแทนในรูปสินจ้างรางวัล
4. เป็นการอุทิศกำลังกาย กำลังใจให้ส่วนรวม ไม่ใช่อุทิศกำลังทรัพย์แต่เพียง

อย่างเดียว (นีออน พิณประดิษฐ์, 2542)

จิตสาธารณะในทางพุทธศาสนานั้น มีหลักธรรมสำหรับพุทธศาสนิกชนพึงยึดถือปฏิบัติซึ่ง (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, 2548) ได้กล่าวถึงปัจจัยภายในเกี่ยวกับการคิด ความรู้สึกที่ส่งผลให้แต่ละคนแสดงพฤติกรรมจิตสาธารณะ ได้แก่ พรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 โดยสรุปว่า การลงมือทำสาธารณประโยชน์จะได้ผลสมบูรณ์ต้องมีรากฐานที่เกิดจากความดีความระลึกซึ่งเป็นคุณธรรมในใจที่แต่ละคนยึดถือ ได้แก่ พรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งเป็นคุณธรรมที่รากฐานของพฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมการทำเพื่อสาธารณประโยชน์จะเข้มแข็ง ส่วน สังคหวัตถุ 4 จิตสาธารณะเป็นคุณลักษณะของผู้ที่คำนึงถึงส่วนรวมมุ่งประโยชน์ของส่วนรวม ซึ่งสอดคล้องกับ (ว.วชิรเมธี, 2554) ที่กล่าวไว้ในหนังสือ “เธอคือโพธิสัตว์” ว่าจิตสาธารณะถือเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของการแสดงออกถึงภาวะผู้นำ จะเห็นได้จากความเสียสละของพญาวานรเมื่อพระโพธิสัตว์ของเรานั้นเสวยพระชาติเป็นพญาวานรที่เปี่ยมไปด้วยจิตอาสา มีความเสียสละในการรับใช้ฝูงลิงของตัวเองแล้วตัดสินใจอุทิศตนเป็นส่วนหนึ่งของแถววัลย์นั้นด้วย โดยใช้ 2 ขาหลังเกาะกิ่งไม้ของอีกฝั่งหนึ่ง ส่วน 2 มือข้างหน้า ถือปลายของแถววัลย์ไว้อย่างมั่นคงแล้วก็ผูกแถววัลย์นั้นเข้ากับตัว ดึงจนมั่นใจว่าแน่นหนาแล้วตะโกนให้บริวารของตัวเองไต่แถววัลย์ข้ามมา ลิงหลายร้อยตัวไต่แถววัลย์ข้ามมาจากหน้าผาฝั่งหนึ่งไปยังอีกฝั่งหนึ่ง

พอถึงจุดที่พญาวานรอุทิศตนเป็นเถาวัลย์ บริวารไม่อยากจะเหยียบแต่พระโพธิสัตว์บอกว่าให้เหยียบไปเลย อย่าไปคิดอะไรมาก สิ่งสำคัญที่สุดของเราตอนนี้คือ ทำอย่างไรจะทำให้เรารอด เหล่าวานรก็ได้ไต่เถาวัลย์ข้ามฝั่งไป โดยเหยียบบนหลัง บนหัว บนไหล่ ของพญาวานร เอาชีวิตรอดได้ทั้งหมด ซึ่งจากแนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้เสียสละตนเองเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมนั่นเอง

ดังนั้น เพื่อบูรณาการจิตสาธารณะในโลกยุคปัจจุบันเข้ากับจิตสาธารณะทางพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปสู่การประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม ผู้เขียนจึงนำเสนอแนวคิดจิตสาธารณะในทัศนะต่างๆ ทั้งในมุมมองของโลกปัจจุบันและมุมมองทางพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปสู่การบูรณาการเป็นรูปแบบการพัฒนาจิตสาธารณะเชิงพุทธบูรณาการ อันจะเอื้อประโยชน์ต่อการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิตสาธารณะต่อไป

จิตสาธารณะในทัศนะนักวิชาการไทย

ในประเด็นความหมายของจิตสาธารณะนั้น เป็นการเห็นแก่ผลประโยชน์ของส่วนรวมการรักษากฎกติกาใช้เสรีภาพเป็นช่องทางหรือเป็นโอกาสในการร่วมสร้างสรรค์สังคมให้เกิดผลแก่ส่วนรวมคือทำให้สังคมอยู่ได้ด้วยดีโดยแต่ละคนมีความรับผิดชอบในการทำให้ได้ผลประโยชน์แก่ตัวเอง จิตสำนึกสาธารณะเป็นเรื่องที่กำลังตื่นตัวสำหรับสังคมไทย เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ก่อให้เกิดประชาสังคม จึงเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีประชาสังคม ซึ่งแตกต่างจากซีกโลกตะวันตกที่มีการกล่าวถึงเรื่องนี้มานาน ทั้งนี้เนื่องจากความแตกต่างของระบบสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ประเพณี วัฒนธรรม โลกตะวันตกมีพื้นฐานการปกครองประเทศจากประชาชน เน้นบทบาทของกลุ่มคน องค์กรนอกภาครัฐ แต่ในประเทศไทยเริ่มจากการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่างกะทันหัน โดยไม่มีการเตรียมความพร้อมให้แก่ประชาชน ทำให้ประชาชนยึดติดระบอบเดิม คือต้องการผู้ปกครองประกอบกับในหลักสูตรการศึกษามักกล่าวถึงแต่หน้าที่พลเมือง แต่ไม่ได้สอนสิทธิของพลเมืองทำให้นิสิตนักศึกษาไม่รู้สิทธิของตนซึ่ง เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาประเทศ (พิริยา นิลมาตร, 2550)

“จิตอาสา” หมายถึง จิตใจที่คิดช่วยเหลือผู้อื่น จิตใจที่เป็นผู้ให้ เช่น ให้สิ่งของ ให้เงิน ให้ความช่วยเหลือด้วยกำลังร่างกาย แรงสมอง ซึ่งเป็นการเสียสละ สิ่งที่ตนเองมี แม้กระทั่งเวลา โดยมีปัญญาเป็นเครื่องกำกับ เป็นการกระทำที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ส่งผลให้

แสดงพฤติกรรมหลัก 3 ด้าน ได้แก่ 1) การช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน 2) การเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และ 3) การมุ่งมั่นพัฒนาสิ่งรอบตัวให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ส่วนคำว่า “จิตสาธารณะ” บางครั้งอาจใช้คำว่า จิตสำนึกสาธารณะ หมายถึง จิตใจที่คำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน คำนึงถึงบุคคลอื่นที่ต่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกัน รวมทั้งมีความสำนึกและยึดมั่นในระบบคุณธรรม และจริยธรรมที่ดีงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ประหยัด และมีความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ส่งผลทำให้แสดงพฤติกรรมหลัก 3 ด้าน ได้แก่ 1) การงดเว้นการกระทำที่จะส่งผลทำให้เกิดความชำรุดเสียหายของทรัพย์สินส่วนรวม 2) การมีส่วนร่วมดูแลรักษาทรัพย์สินส่วนรวม และ 3) การเคารพสิทธิของบุคคลอื่นในการใช้ทรัพย์สินส่วนรวม

(ชาย โปธิสิตา, 2546) ที่ให้ความหมายว่าเป็นความตระหนักและความรับผิดชอบต่อส่วนรวมโดยมองจากการแสดงออกทางพฤติกรรมอันสะท้อนถึงสิ่งที่อยู่ในใจของผู้ที่แสดงพฤติกรรมนั้นเป็นหลักซึ่งหมายถึงการกระทำที่แสดงความรับผิดชอบต่อส่วนรวมนั่นเอง โดยอธิบายเพิ่มเติมว่า คำว่าจิตสาธารณะประกอบด้วยคำว่าจิตและสาธารณะการทำความเข้าใจความหมายของคำว่าจิตสาธารณะจึงต้องทำความเข้าใจคำทั้ง 2 คำนี้คำว่า **จิต** โดยนัย หมายถึง จิตสำนึกซึ่งมีความหมายในเชิงสังคมว่าหมายถึงความตระหนักซึ่งแสดงออกทางการกระทำหรือพฤติกรรม คำว่า **สาธารณะ** หมายถึงเพื่อประชาชนทั่วไปไม่ได้เป็นของผู้ใดผู้หนึ่งสาธารณะเป็นเรื่องของส่วนรวมเป็นเรื่องที่เหนือจากเรื่องของส่วนตัวคือมีผู้อื่นเกี่ยวข้องด้วยสาธารณะมีหลายระดับเช่นระดับครอบครัวระดับชุมชนหรือท้องถิ่นระดับประเทศชาติ การพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นสาธารณะพิจารณาได้จากสิ่งที่เกี่ยวข้องสองประการคือสิทธิการเข้าถึงและสิทธิการใช้ประโยชน์โดยใครจะเป็นเจ้าของหรือมีหรือไม่มีเจ้าของก็ไม่ใช่ว่าคุณลักษณะที่จะกำหนดว่าเป็นสาธารณะหรือไม่สิ่งที่คุณใดบุคคลหนึ่งหรือประชาชนทั่วไปหรือรัฐเป็นเจ้าของหากคนทั่วไปสามารถเข้าถึงหรือใช้ประโยชน์ได้ก็ถือว่าเป็นสาธารณะด้วยอย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง สิ่งที่เป็นสาธารณะจึงควรเป็นทั้งสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติเช่นต้นไม้ป่าไม้แม่น้ำอากาศและสิ่งของรัฐสร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกเช่นโทรศัพท์สาธารณะสวนสาธารณะถนนและทางเท้ารวมทั้งสถานที่ให้บริการต่างๆของรัฐและเอกชน เช่น วัด โรงเรียน โรงพยาบาล ผู้รู้หลายคนให้ความหมายของคำว่าจิตสาธารณะไว้เช่นเดียวกับ (พระไพศาล วิสาโล, 2544) ที่ให้ความหมายโดยสรุปว่า เป็นความสำนึกใส่ใจและพร้อมจะมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะรวมถึงความเคารพและวางแผนสมบัติส่วนรวม

มิใช่เฉพาะครอบครัวญาติมิตรคนรอบข้างหรือชุมชนละแวกบ้านเท่านั้นหากครอบคลุมไปถึงบุคคลอื่นที่ไม่รู้จักไม่เคยพบแต่ก็รู้ที่อยู่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ตนสังกัด เช่นเดียวกัน (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543) กล่าวว่า จิตสาธารณะ หมายถึง ความคิดที่ไม่เห็นแก่ตัว มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือ ช่วยแก้ปัญหาให้แก่ผู้อื่นหรือสังคม โดยพยายามหาโอกาสที่จะช่วยเหลืออย่างจริงจัง และมองโลกในแง่ดีบนพื้นฐานของความเป็นจริง ในขณะที่ (ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, 2540) กล่าวถึงจิตสาธารณะในลักษณะของสำนักทางสังคม ประกอบด้วย ความรู้ ความเข้าใจ และความรู้อารมณ์ได้ร่วมเสียกับสังคม โดยรู้จักเข้าใจ และมองเห็นระบบโครงสร้างของสังคม มองเห็นปัญหา ทางเลือกและทางออกต่างๆ ของปัญหา ในสังคม สามารถเชื่อมโยงปัญหาของสังคมเข้ากับบทบาทหน้าที่ของตน และพร้อมที่จะร่วมแก้ปัญหากับคนอื่นๆ ในสังคมอย่างมีระบบ และเป็นประชาธิปไตย

จิตสาธารณะตามแนวพระพุทธศาสนา

แนวคิดเรื่องจิตสาธารณะเป็นแนวคิดที่มีการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในสังคมปัจจุบันเพราะเหตุที่สภาพสังคมปัจจุบันเต็มไปด้วยปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ จิตสาธารณะ จึงเป็นเหมือนยารักษาโรคที่เกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ เมื่อพิจารณาถึงคำว่า จิตสาธารณะ ในมิติของคำสอนทางพระพุทธศาสนาทำให้เห็นได้ว่า คำนี้ได้สะท้อนถึงภาพที่ชัดเจนของ “ความเป็นพระพุทธศาสนา” เพราะเป็นภารกิจหลักของพระพุทธศาสนา กล่าวคือ เป็นภารกิจที่จะต้องช่วยเหลือมนุษย์และสังคม ดังพุทธดำรัสที่ตรัสไว้กับพระสาวกตอนหนึ่งว่า

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อ ประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรม มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีจิตใจ ในตาน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย 4/32/40)

พระพุทธดำรัสข้างต้นนี้ เป็นปฐมโอวาทที่ได้ตรัสกับพระอรหันต์ชุดแรก 60 องค์ ที่ทรงเริ่มส่งออกไปเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ตามแนวจิตสาธารณะแก่ชาวโลก หลังจากที่พระอรหันต์เหล่านั้นพัฒนาตนถึงความสมบูรณ์พร้อมแล้ว ถือได้ว่าเป็นพระดำรัสอย่างเป็น

ทางการในการทรงรับสั่งให้พระอรหันต์ชุดดังกล่าวออกไปบำเพ็ญประโยชน์บนฐานแนวคิดเรื่องจิตสาธารณะและสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการดำเนินชีวิตของชาวพุทธที่เป็นไปเพื่อผู้อื่นอย่างแท้จริง เป็นการเห็นแก่ผลประโยชน์ของส่วนรวม การรักษากฎกติกา ใช้เสรีภาพเป็นช่องทางหรือเป็นโอกาสในการร่วมสร้างสรรค์สังคมให้เกิดผลแก่ส่วนรวมคือทำให้สังคมอยู่ได้ด้วยดี โดยแต่ละคนมีความรับผิดชอบในการทำให้ได้ผลประโยชน์แก่ตัวเองและส่วนรวมให้สอดคล้องกัน

การพัฒนาจิตสาธารณะเชิงพุทธบูรณาการ

1 แนวคิดของจิตสาธารณะเชิงพุทธบูรณาการ

จากการศึกษาความหมายของจิตสาธารณะทั้งในทัศนะของนักวิชาการไทย นักวิชาการตะวันตก และจิตสาธารณะตามแนวพระพุทธศาสนาจะเห็นว่า นักวิชาการไทยจะให้ความสำคัญกับพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการงดเว้นการกระทำที่จะส่งผลทำให้เกิดความชำรุดเสียหายของทรัพย์สินส่วนรวม การมีส่วนร่วมดูแลรักษาทรัพย์สินส่วนรวม และการเคารพสิทธิของบุคคลอื่นในการใช้ทรัพย์สินส่วนรวม สอดคล้องกับมุมมองของนักวิชาการตะวันตกที่มุ่งเน้นพัฒนาตนเองทำให้ตนเองเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น การให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และการตระหนักถึงความสำคัญในการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยส่วนรวม ซึ่งสอดคล้องกับจิตสาธารณะตามแนวพุทธซึ่งสามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นองค์ประกอบของพฤติกรรมจิตสาธารณะพุทธบูรณาการ ได้ดังนี้

ตาราง 1 พฤติกรรมจิตสาธารณะเชิงพุทธบูรณาการ

ที่	พฤติกรรมหลัก	แนวคิดจิตสาธารณะเชิงพุทธบูรณาการ		
		การให้ (สังคหวัตถุ 4)	การไม่เบียดเบียน (พรหมวิหาร 4)	การมุ่ง ประโยชน์ (สังคหวัตถุ 4)
1	แนวคิดจิตสาธารณะ นักวิชาการไทย 1) การงดเว้นการกระทำ ที่จะส่งผลทำให้เกิดความ ชำรุดเสียหายของ	✓	✓	✓

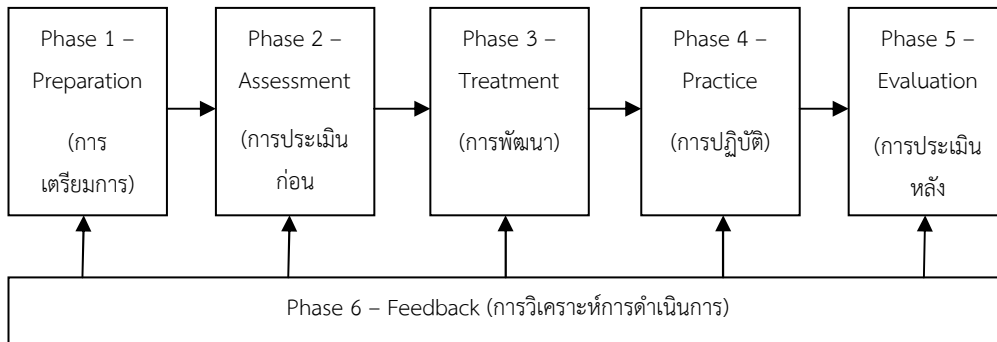
ที่	พฤติกรรมหลัก	แนวคิดจิตสาธารณะเชิงพุทธบูรณาการ		
		การให้ (สังคหวัตถุ 4)	การไม่เบียดเบียน (พรหมวิหาร 4)	การมุ่ง ประโยชน์ (สังคหวัตถุ 4)
	ทรัพย์สินส่วนรวม			
	2) การมีส่วนร่วมดูแล รักษาทรัพย์สินส่วนรวม	✓	✓	✓
	3) การเคารพสิทธิของ บุคคลอื่นในการใช้ ทรัพย์สินส่วนรวม	✓	✓	✓

จากตารางที่ 1 จะเห็นว่า จิตสาธารณะเชิงพุทธบูรณาการเป็นการเห็นแก่ผลประโยชน์ของส่วนรวมโดยงดเว้นกระทำให้ทรัพย์สินส่วนรวมเสียหาย มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพย์สินส่วนรวม การเคารพสิทธิของบุคคลอื่นในการใช้ทรัพย์สินร่วมกันโดยการให้ การไม่เบียดเบียนและการมุ่งประโยชน์ร่วมกันโดยการผสมผสานหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 และหลักการสังเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา

2 รูปแบบการพัฒนาจิตสาธารณะเชิงพุทธบูรณาการ

การพัฒนาบุคคลซึ่งอาจเรียกได้หลายอย่าง แต่ในความหมายส่วนใหญ่ นักวิชาการมักจะให้ความหมายว่าประกอบด้วย การดำเนินงานเกี่ยวกับ “การฝึกอบรม (training) การศึกษา (education) และการพัฒนา (development)” เพื่อเป็นการเพิ่มเติม/ปรับปรุงความรู้ ทักษะ ทักษะ ทักษะ และพฤติกรรมของบุคคลอื่นจะช่วยพัฒนาสมรรถนะสำคัญ (key competencies) เกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาในเชิงระบบนั้น (สัมฤทธิ์ กางเพ็ง, 2552) ได้นำเสนอแนวคิดของ ไกลบราลี (Library) ที่ได้นำเสนอกรอบแนวคิดหลักในการสร้างรูปแบบการพัฒนาตามกระบวนการในการดำเนินการ 6 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การเตรียมการ ขั้นที่ 2 การประเมินก่อนดำเนินการ ขั้นที่ 3 การพัฒนา ขั้นที่ 4 การปฏิบัติ ขั้นที่ 5 ประเมินผลหลังดำเนินการ และขั้นที่ 6 การวิเคราะห์การดำเนินการ โดยมีหลักการและแนวคิดในการสร้างรูปแบบ ได้แก่ การกำหนดลำดับและขั้นตอนในโครงสร้างรูปแบบ โดยความสัมพันธ์ของแต่ละขั้นตอนของรูปแบบจะต้องเชื่อมโยงอย่างเป็นเหตุเป็นผลโครงสร้างของรูปแบบจะต้อง

สามารถบูรณาการและนำเสนอรูปแบบการดำเนินการได้ในรูปแบบของโครงสร้างหลักสูตร และรายละเอียดของหลักสูตรและในแต่ละขั้นตอนขององค์ประกอบของรูปแบบและในแต่ละองค์ประกอบย่อยของรูปแบบต้องสามารถดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามหลักสูตรได้อย่างอิสระ ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการพัฒนารูปแบบ The Trainer’s Library

จากแผนภาพ แสดงให้เห็นว่า ไตรสิกขาเป็นกระบวนการพัฒนาคนทั้งทางกาย จิตใจและปัญญาเพื่อให้บุคคลดำเนินชีวิตไปในวิถีที่ถูกต้องดีงาม จิตใจสงบมั่นคงเป็นสมาธิ และเกิดปัญญาที่รู้แจ้ง ซึ่งเมื่อแยกประเภทออกเป็นหมวดหมู่ ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ถ้าบุคคลนำมาเป็นแนวปฏิบัติ สังคมก็จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ซึ่งการฝึกอบรมและพัฒนาตามหลักไตรสิกขาสามารถฝึกได้ในทุกการกระทำและฝึกหัดให้รู้จักตนเองซึ่งจะช่วยให้การปฏิบัติศีล สมาธิและปัญญาก้าวหน้ายิ่งขึ้น กล่าวคือ ต้องพิจารณาการกระทำของตนว่าไปเบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น การกระทำดังกล่าวเป็นไปในทางที่ดี และในขณะที่เดียวกันจิตใจของเรานั้นต้องไม่มีความโลภ โกรธ คิดร้ายต่อผู้อื่น และต้องใช้ปัญญาในการพิจารณาการกระทำของตนด้วยว่าถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ควรปรับปรุงแก้ไขอย่างไร ซึ่งเมื่อเราเข้าใจตนเองเราก็จะเข้าใจผู้อื่นเข้าใจต่อการอยู่ร่วมสังคมที่ต้องพึ่งพาเกื้อกูลกับผู้อื่น ฉะนั้น การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาก็คือการสร้างเสริมจิตสาธารณะให้เกิดกับตนเองซึ่งก็จะเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมเช่นกันขยายไปสู่การพัฒนาผู้เรียน โดยมีแนวทาง ดังนี้

1. การเป็นตัวแบบที่ดีด้านจิตสาธารณะอย่างสม่ำเสมอตามทฤษฎีกระจกเงา เมื่อผู้สอนแสดงพฤติกรรมใดๆ ออกมาอย่างสม่ำเสมอ แม้ไม่ต้องสอนโดยวาจาแต่เป็นการสอนโดยการกระทำ ผู้เรียนจะมีแนวโน้มแสดงพฤติกรรมนั้นด้วย การพัฒนาลักษณะนี้เป็น

การให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้โดยกระบวนการชิมชั๊บ การสังเกต การเลียนแบบพฤติกรรม แต่ควรใช้ควบคู่กับการสะท้อนผลตนเอง ในข้อ 5 ด้วย

2. การจัดการเรียนรู้ต้องผ่านกระบวนการการปฏิบัติ โดยการให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติกิจกรรมจิตสาธารณะตามความเหมาะสมด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องจัดทำเป็นโครงการเฉพาะกิจขึ้น แต่ควรบูรณาการไปในทุกกิจกรรมการเรียนรู้และที่สำคัญจะต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผลการปฏิบัติต่อเพื่อนและผู้สอน

3. การสร้างบรรยากาศที่กระตุ้นการเรียนรู้จิตสาธารณะโดยทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกร่วม ความเห็นอกเห็นใจ เอาใจผู้อื่นมาใส่ใจตนเอง เพื่อรับรู้ความรู้สึก และตอบสนองโดยการแสดงพฤติกรรมจิตสาธารณะอย่างถูกต้องเหมาะสม ทั้งภาษาพูดและภาษากาย

4. มุ่งเน้นการการเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนความคิดและมุมมอง ของผู้เรียนทำให้เห็นว่าผู้เรียนแต่ละคนมีศักยภาพที่จะช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมส่วนรวมได้ ไม่สำคัญว่าจะเรียนเก่งสอบได้คะแนนดีหรือไม่ การปรับเปลี่ยนความคิดและมุมมองดังกล่าวจะทำให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาจิตสาธารณะอย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง

5. การจัดการเรียนรู้ต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสะท้อนตนเอง มุ่งให้เห็นความคิดและความรู้สึกของตนเองเมื่อได้ช่วยเหลือผู้อื่นหรือทำประโยชน์ต่อส่วนรวมรวมทั้งการกำหนดแนวทางสำหรับพัฒนาตนเองให้เป็นคนที่มีจิตสาธารณะต่อไป

6. ผู้สอนต้องสร้างความเข้าใจให้ชัดเจนว่าการมีจิตสาธารณะนั้นจะต้องไม่เป็นการเบียดเบียนตนเองหรือบุคคลรอบข้างด้วยมิฉะนั้นจะเกิดปัญหาอื่นๆ ตามมาสิ่งใดที่เกินกำลังที่เราจะทำได้เพียงคนเดียวต้องรู้จักสร้างแนวร่วมหรือเครือข่ายมาช่วยให้สำเร็จ

สรุป

จิตสาธารณะเป็นการรู้จักเอาใจใส่ เป็นธรรและเข้าร่วมในเรื่องของส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ มีความสำนึกและยึดมั่นในระบบคุณธรรม และจริยธรรมที่ดีงาม ละอายต่อสิ่งผิด เน้นความเรียบง่าย ประหยัดและมีความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จิตสาธารณะมีคุณลักษณะที่สำคัญของการเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศและพลเมืองโลก เพราะบุคคลที่มีจิตสาธารณะจะเป็นผู้ที่ตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคม พร้อมทั้งจะเสียสละและอุทิศตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม โดยการช่วยเหลือผู้อื่น การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม

ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมด้วยความเต็มใจ พฤติกรรมที่แสดงออกถึงการงดเว้นการกระทำที่จะส่งผลทำให้เกิดความชำรุดเสียหายของทรัพย์สินส่วนรวม การมีส่วนร่วมดูแลรักษาทรัพย์สินส่วนรวม และการเคารพสิทธิของบุคคลอื่นในการใช้ทรัพย์สินส่วนรวม

การพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นสาธารณะพิจารณาได้จากสิ่งที่เกี่ยวข้องสองประการคือ สิทธิการเข้าถึงและสิทธิการใช้ประโยชน์โดยใครจะเป็นเจ้าของหรือมีหรือไม่มีเจ้าของก็ไม่ใช่ว่าคุณลักษณะที่จะกำหนดว่าเป็นสาธารณะหรือไม่สิ่งทีบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือประชาชนทั่วไปหรือรัฐเป็นเจ้าของหากคนทั่วไปสามารถเข้าถึงหรือใช้ประโยชน์ได้ก็ถือว่าเป็นสาธารณะด้วยอย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง

เอกสารอ้างอิง

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). *จอมปราชญ์นักศึกษา : สังเคราะห์ วิเคราะห์ และประยุกต์ แนวพระราชดำริสดำเนิน การศึกษาและการพัฒนาคน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: ชัคเชสมิเดีย.
- ไพฑูริย์ สีนลารัตน์. (2540). *อุดมศึกษา*. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. (2552). *สอนเด็กให้มีจิตสาธารณะ*. กรุงเทพมหานคร: วี พรินท์.
- ชาย โปธิสิตา. (2546). *จิตสำนึกต่อสาธารณสมบัติ : แนวคิดทางสังคมและนโยบาย*, *วารสารราชบัณฑิตยสถาน*. 28(2),431.
- นืออน พิณประดิษฐ์. (2542). *จริยธรรมทฤษฎีและการพัฒนา*. ขอนแก่น : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พระไพศาล วิสาโล. (2544). *วิถีสังคมไทยชุดที่ 4 ประชาสังคมและวัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต. (2548). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้งแมส โปรดักส์.
- พิริยา นิลมาต. (2550). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อจิตสำนึกสาธารณะของนักเรียนช่วงชั้น ที่ 4 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดร้อยเอ็ด*. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- ว.วชิรเมธี. (2554). *เธอคือโพธิสัตว์*. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- สัมพันธ์ กางเพ็ง. (2552). *การพัฒนารูปแบบการเพิ่มประสิทธิภาพการทำวิจัยในชั้นเรียนของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต 1 : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองกุงวิทยา*. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา.